ע ק ב

כ' מנחם אב *

א. בטעם הסמיכות של שבירת הלוחות למיתת אהרן בפרשתנו, אמרו רז"ל [1], כי "קשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כשבירת הלוחות".

והנה כשתורת אמת משווה ב' ענינים, ה"ז השוואה אמתית וכוללת. ז.א. שהשוואת "מיתתן של צדיקים" ל"שבירת הלוחות" הוא לא רק בזה ששניהם קשים לפני הקב"ה, ולא רק בזה שגודל הקושי הוא שוה בשניהם, כי אם שהם דומים זה לזה גם בתוכנם (ואדרבה זהו הסיבה, והדמיון בגודל הקושי שבהם — ה"ז המסובב).

וכיון שהם דומים זל"ז בתוכנם, הרי מובן שגם פרטי הענינים שמצינו ב־

*) הוא יום ההילולא של הרה"ג והרה"ח וכו' המקובל מוהר"ר לוי יצחק ז"ל שניאור־סאָהן (אביו של — יבלח"ט — כ"ק אדמו"ר שליט"א). נפטר בשנת תש"ד בעיר גלותו במחוז קאָזאַכסטאַן (וראה בסוף השיחה).

1) ירושלמי יומא פ"א ה"א (קה"ע שם). תנחומא (באַבער) אחרי י, הובא בפרש"י פרשתנו (י, ו*). וראה גם תנחומא אחרי ז, ויק"ר ס"פ כ.

*) כ"ה בדפוס שני וברש"י כת"י, ש־"קשה מיתתן כו'" הוא חלק מד"ה הקודם (ובנ"י נסעו). וראה גם (לשון רש"י ב)רמב"ן כאן.

בכמה דפוסים — מתיבות "ומן הגדגדה וגו'" הוא ד"ה חדש. אבל בפשטות צ"ל כנ"ל — שהרי אא"ל שרש"י יתרץ ("ונדמה לכם כאלו מת שם") בד"ה שני, שאלתו ("שם מת אהרן כו'") שבד"ה הקודם ? !

שבירת הלוחות צ"ל דוגמתם במיתת צדיקים.

וצריך להבין: מה הוא הצד השווה דשבירת הלוחות ומיתתן של צדיקים בכללות ענינם, ובמה הדמיון דהפרטים?

ב. והנה אף ששבירת הלוחות היא צרה [2], ו"קשה לפני הקב"ה", מצינו שיש בה גם ענין למעליותא. הוכחה לדבר: כשהיו יוצאים ישראל למלחמה, הי' יוצא עמהם הארון שבו מונחים שברי לוחות [3]. דלכאורה תמוה: הרי שברי הלוחות מזכירים חטאם של ישראל; ולא חטא סתם אלא חטא העגל שעליו נאמר [4] "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם" — ש"אין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל" [5] — ואיך יתכן, שבעת שבנ"י יוצאים למלחמה, שאז זקוקים ביותר ללימוד זכות ולהתעוררות רחמים ע"י

2) רמב"ם הל' תעניות רפ"ה.

3) פרש"י בהעלתך י, לג (ועיין פרש"י פרשתנו י, א). תוס' עירובין (סג, ב ד"ה כל זמן) ורבותינו בעה"ת פרשתנו (י, ב — מספרי עה"פ (ראה במפרשי הספרי שם). והוא כדעת ר"י כן לקיש בירושלמי (שקלים פ"ו ה"א. סוטה פ"ח ה"ג) ובתוספתא סוטה פ"ז ה"ט (כגירסת תוד"ה מפני — סוטה מב, ב).

וראה תוס' עירובין (שם), דברי דוד (לה־ט"ז, פרשתנו י, א) וראש בהעלותך (שם) — שאי"ז סתירה להמ"ד (ב"ב יד, ב) דלוחות ושברי לוחות מונחים בארון.

4) תשא לב, לד.

5) פרש"י שם.

מצות ומע"ט — וע"ד משנ"ת כי תצא מחנה על אויבך גו' והי' מחניך קדוש גו' — דוקא אז יקחו עמהם השברי לוחות, דבר המזכיר חטא העגל וכו'?

ומזה מוכח*, שדוקא בשברי הלוחות יש ענין של לימוד זכות על בנ"י היוצאים למלחמה; ולא עוד, אלא ש־היא זכות גדולה ביותר, שהרי יוצאי מלחמה היו כולם צדיקים**, שאין בידם אלא מצות ומע"ט (ו„מי שהי' ירא מעבירות שבידו" נצטווה[7] „ילך וישוב לביתו ולא ימס גו' "[8]) — וכל זה לא הי' מספיק ואמרו שצ"ל שברי לוחות יוצאים עמהם למלחמה.

וע"פ הנ"ל מובן שעד"ז הוא גם במיתת צדיקים: גם בה יש מעלה גדולה ויתירה, דוגמת המעלה שב־שבירת הלוחות.

[ויש לומר, שבהביטוי „קשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כשבירת הלוחות" נרמז גם העילוי שבשני ענינים אלו. כי „קשה לפני הקב"ה" מצינו בענין שהוא תכלית הטוב, וכמרז"ל[9]: „קשה... כקריעת ים סוף" — אשר קריעת ים סוף הי' אחד הניסים היותר גדולים ונעלים].

וצריך להבין: מהי המעלה במיתתן של צדיקים ובשבירתן של הלוחות — דלכאורה הם ענינים שכל כולם הוא ו־פך המעלה?

ג. והנה גבי לוחות הראשונים נאמר[10]: „והלוחות מעשה אלקים המה, והמכתב מכתב אלקים הוא, חרות על הלוחות", היינו, שהיו בהם שתי מע־לות: א) מעלת הלוחות מצד עצמם[11] — „מעשה אלקים המה". ב) מעלתם מצד „מכתב אלקים" החרות עליהם.

---

6) תצא כג, יא. ולהעיר מפרש"י (שופטים כ, ג): שמע ישראל אפילו אין בכם זכות אלא ק"ש בלבד כו' — היינו שמזכירים זכות.

*) לאחר זמן מצאתי בחי' הרמב"ן ספ"ק דב"ב ד"ה א"ל הקב"ה: שברי לוחות חביבין לפני המקום דאלו היתה שבירתן קשה לפניו לא הי' אומר לשומם בארון שאין קטיגור נעשה סניגור.

**) בעה"ט ר"פ תצא.

7) להעיר דלפרש"י (שופטים כ, ז) „כדאי הוא שימות" מחוייבים לחזור. וב־מנ"ח ובתורה תמימה כ' דאפילו את"ל דבהשאר רשות בידו לחזור — הירא ורך הלבב מחוייב לחזור ולא ימס גו'. [ולכאו־רה ממנו גלמד לכולם — דלא חילק הכתוב]. ובתו"ת הביא דאי' מסוטה (מד, א) „בשני לאוין" — דמחוייב לחזור.

ולהעיר אשר הבה"ג והרמב"ן (בלאוין מחודשים שלו ל"ת עשירי) מנו לא ימס את לבב אחיו כלבבו במנין הלאוין (ראה ביאור הרי"פ פערלא לסהמ"צ לרס"ג ח"ג פרשה ה' (קיד, ד)).

8) שופטים כ, ח. משנה סוטה מד, סע"א. (הובא בפרש"י עה"פ). תיב"ע שם. וראה גמרא שם (ע"ב. מג, רע"ב).

9) סוטה (ב, א): קשין לזווגן כקי"ס. וזח"א (רז, ב. וראה פסחים קיח, א ובפרש"י שם): קשין מזונא דבר נש קמי' קב"ה כקרי"ס. וראה אוה"ת דברים (ע' רע"א). ועוד.

10) תשא לב, טו.

11) ראה פדר"א פמ"ו ויל"ש תשא רמז שצב: הלוחות לא נבראו מן הארץ אלא מן השמים. וראה אלשיך תשא לב, טו. לד, ד.

וראה תניא פנ"ג: „החקוקות בלוחות ש־בארון בנס ומעשה אלקים חיים [הוא עלמא דאתכסיא המקנן בעולם הבריאה כו']". ואף שבביהמ"ק היו לוחות האחרונות — ראה סה"ש תש"ג ע' קכג. ואולי עוד יל"פ בתניא שהכוונה שהעשה"ד בלוחות היו חקוקות בנס (כמרז"ל מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין — שבת קו, א) ומעשה אלקים חיים (כמש"נ ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון — פרשתנו י, ד).

ואף שבהלוחות מצד עצמם היתה מעלה נפלאה הנ"ל, בכל זאת אמרו חז"ל [12]: "נסתכל (משה) בהן וראה שפרח כתב מעליהן, אמר האיך אני נותן להם לישראל את הלוחות שאין בהם ממש, אלא אאחוז ואשברם".

ולכאורה תמוה:

א) גם לאחר "שפרח כתב מעליהם" עדיין נשארו במעלתם הנפלאה שהם "מעשה אלקים" [13] — ואיך אמר עליהם משה "שאין בהם ממש"?

ב) "אין בהם ממש" — טעם שלא יתנם לישראל (כ"א לגונזם וכיו"ב) אבל לא ענין דבזיון "אשברם"?

ג) פשיטא דצ"ל "אאחוז" ומאי קמ"ל (בפי' זה שאינו מזכיר שלקחם מהזקנים וכו')?

ד. והביאור בזה בהקדם דוגמא לדבר:

גולמי חומר הכי יקר אינם חשובים עד כדי לקבל טומאה — כ"א צ"ל נעשית כלי והכלי צ"ל גמורה בכל השלמות שעלה ברצון [14]. לאחרי גמר מלאכת הכלי ונטמאה ואח"כ נחסר בשלמות [15] הכלי, אף שכמובן מהנ"ל ה"ז ירידה גדולה ממעלתה, בכ"ז בטומאתה עומדת. ושבירתה (מתפקידה העיקרי — דמשקה במוציא משקה [16] וכו') זוהי תקנתה (ביטול הטומאה) [17].

והנה הלוחות היו לוחות אבן (שאפילו כלי גמור אינו מקבל טומאה [18]) ועוד ועיקר אפילו בשר היורד מן השמים טהור הוא [19] ועאכו"כ לוחות שמעשה אלקים המה — אבל הוא ע"ד שאמרו שבגדי קודש מדרס לחטאת [20]. והמדובר בנדו"ד הוא בירידה במעלה.

והנה נתינת הלוחות הייתה אל משה [21] וע"מ להניחם בארון, למסרם לציבור. ולכן קודם ש"אשברם" הי' צ"ל "אאחוז" — שיהיו שלו לגמרי [22].

בסגנון אחר (בפנימיות הענין):

מכיון שה"מכתב אלקים" הי' "חרות על הלוחות" — באותיות החקיקה, היינו שה"מכתב" לא הי' דבר נוסף עליהם, כמו אותיות הכתיבה בדיו על הקלף, כ"א שה"מכתב אלקים" הי' "מעצמן של הלחות אשר נחקק מהם ובהם" [23] — הרי מובן כי העילוי שה"מכתב אלקים" פעל בהלוחות הוא באופן שנתעצם בהם בתכלית, היינו שעי"ז נעשה מציאותם האמיתית ה"מכתב אלקים" החקוק בהם.

ולכן, כאשר "פרח כתב מעליהן" — אף שנשארה בהם מעלתם מצד היותם "מעשה אלקים", מ"מ — "אין בהם ממש" וראוי לשברם, היות וכבר

---

12) אדר"נ פ"ב. וראה רבינו בחיי תשא לב, טז.

13) ראה מושב זקנים תשא (לב, יט). ולהעיר מצפע"נ עה"ת (שם, טו).

14) חולין כה, א. רמב"ם רפ"ח מהל' כלים. ושם רפ"ה, ורפ"ח.

15) הדוגמא בנדו"ד — שפרח ה"רות קדוש" שבהכתב (לקמן בפנים).

16) שם רפי"ט.

17) כלים פ"ג ואילך. רמב"ם שם פ"ו.

18) שבת נח, א. רמב"ם הל' כלים פ"א ה"ו.

19) סנה' נט, ב.

20) חגיגה יח, ב.

21) תשא לא, יח. וראה מדחז"ל עה"פ ד"ויתן" — מתנה.

22) להעיר מדחז"ל בתנחומא: ואתפוש גו' (פרשתנו ט, יז) דשני ספתים אתו הקב"ה כו' וגברו ידיו של משה ואחז כו'.

23) לקו"ת ר"פ בחקותי.

נחקק ונתעצם בהם שאמיתיות מציאותם הוא ה"מכתב אלקים" והוא "פרח מעליהן".

[יתרה מזו: "פרח כתב מעליהן" (בפשטות) אין לפרש שפרח מהם גוף הכתב (האותיות עצמן) — דא"כ מהו הל' "לוחות שאין בהם ממש" — ה"ז "לוחות שאין בהם כלום". ועוד מכיון שהכתב הי' "מעצמן של הלחות", הרי כל זמן שהלוחות היו שלימות (טרם שבירתן) הרי הי' שלם גם הכתב החקוק בהם [24] — אלא הכוונה שפרח ה"רוח קדוש" שהי' "בקרב כל אות ואות" [25].

ומזה מובן, שאמיתית המציאות של הלוחות היתה (לא רק גוף הכתב, אלא ובעיקר) הנשמה וה"רוח" שבהכתב. שלכן, כאשר פרח הרוח, הנשמה של הכתב (אף שנשארו האותיות בציורם) — "אין בהם ממש"].

ה. והנה דוגמת שתי המעלות ד־קדושה שהיו בלוחות הראשונים — א) ה"מעשה אלקים" של הלוחות עצמם, ב) ה"מכתב אלקים" שהי' חרות עליהם — יש דוגמתן גם באיש הישראלי [26], שהוא מורכב מגוף ונשמה: גופו של איש הישראלי הוא בדוגמת הלוחות עצמם שהיו "מעשה אלקים", וכמוהם גם גוף הישראלי יש בו קדושה נפלאה [27]; והנשמה שניתנה בו היא דוגמת ה"מכתב אלקים" שהי' חרות על הלוחות. ובנשמה עצמה — כמה בחי' הן זו לפנים מזו, ובכללות נשמה ונשמה לנשמתא [28] — ע"ד הנ"ל [29] ב"מכתב אלקים".

וכמו שהלוחות, עם היות שלכאורה הם ענין לעצמם גם מבלעדי המכתב אלקים שהי' חרות עליהם, שהרי מציאותם של הלוחות היתה קיימת קודם שנחרת בהם עשה"ד — ובכ"ז הנה לאחרי שנחרתו בהם עשה"ד נתעלו בעילוי עצמי עד שכל מציאותם הוא ה"מכתב אלקים", ובאופן שכאשר "פרח" הכתב הרי הם דבר "שאין בו ממש" ובאו לשבירת והפסד מציאותם, כנ"ל;

כן הוא גם בנוגע לגוף הישראלי, דאף ש"אין התהוות שרש הגוף ועצמותו מנשמתו אלא מטיפות אביו ואמו" [30]; ועוד, התהוותו של הגוף קדמה להזמן שניתנה בו נשמתו — מ"מ, לאחרי שהנשמה נתלבשה בהגוף, שלימות התלבשות זו היא — שאין הנשמה דבר נוסף על עצמותו, אלא שהנשמה נעשית מהותו דהגוף. וכנאמר [31] "שחיי הצדיק אינם חיים בשריים כ"א חיים רוחניים שהם אמונה ויראה ואהבה".

עם ולשון הוא הגוף". וראה בארוכה תורת שלום ע' 120 ואילך.

28) זח"ג קנב, א.

29) להעיר אשר הנשמה ה' שמות נקראו לה (מתאים להבחי' שבה) — ב"ר ספי"ד. וראה רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ד, ה"ח — וגם ב"המכתב" היו טנת"א והרוח קדוש ששכרם.

30) שער היחוד והאמונה פ"ו.

31) אגה"ק ביאור דאגרת זך.

24) אבל ראה חדא"ג מהרש"א פסחים פז, ב.

25) אלשיך שם לד, א. שם, ד (קרוב לסופו).

26) ראה רבינו בחיי שם העיר 12. אלשיך פרשתנו י, א. ועוד.

27) ראה תניא פמ"ט: "ובנו בחרת מכל

וזהו הדמיון שבין "מיתתן של צדיקים" לשבירת הלוחות — כי שניהם נשתנו מכפי שהיו בתחילה וה"רוחניות" (הנשמה, ה"מכתב אלקים") נעשה כל מציאותם.

ו. ע"פ כל הנ"ל יובן גם גודל העילוי שב"שברי לוחות", ושייכותו למלחמה — וכנ"ל (ס"ב) שכשהיו יוצאים למלחמה הי' יוצא עמהם הארון שבו היו מונחים שברי לוחות:

תוכנה של מלחמת בנ"י הוא: אף שהיו דור דעה במדבר — לעבור את הירדן[32] ולכבוש נחלת גוים[33] ארץ כנען, לעשותה ארץ ישראל, ארץ אשר עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה, וכל כמה שלא נכבשה כל הארץ כולה — ה"ז מלחמת מצוה[34] לכבוש נחלת גוים ולעשותה דירה לו ית'.

וההתעוררות (והכח) לזה באים מה"שברי לוחות": כמו שהלוחות, שגם מצד עצמם היתה בהם המעלה ד"מעשה אלקים", עלו למעלה גדולה יותר, המעלה ד"מכתב אלקים", ועד כדי כך — שכאשר "פרחה" מהם מעלה זו, לא הי' בהם "ממש".

ה"ז מעורר את היוצאים למלחמה, שלא דיים כלל בהמעלות וכו' שישנן בהם ע"ע שהם צדיקים וכו' כנ"ל כ"א מלחמת מצוה וחובה היא לאזור את כל הכחות לכבוש, ובל' הרמב"ם[35] "כל ארץ ישראל האמורה בתורה" — שזהו כולל זה שציווה משה רבנו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצוות שנצטוו ב"נ כו' שיקבל אותן כו' מפני שציווה בהן הקב"ה בתורה כו' — כל העולם נעשה דירה לו ית'.

זוהי ההוראה לכאו"א בעבודתו: אין לו לאדם להסתפק במה שעשה בעבודת ה' עד עתה. ואפילו אם כבר הגיע למדריגת צדיק, מצוה וחובה היא ל"עלות למדריגה נעלית יותר.

ז. והנה הוראה זו שייכת גם לפשטות הענין ד"מיתתן של צדיקים":

ארז"ל[36] "צדיקים[37] אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנא' ילכו מחיל אל חיל וגו'". היינו, שעומדים בעלי' תמידית בעבודתם לקונם.

ואף שבכל ימות השנה "אין להם מנוחה", הרי ביום היארצייט, יש אז עלי' יתרה. והטעם י"ל:

מבואר בכ"מ[38] דבכדי לעלות למדריגה עליונה יותר, שהיא באי"ע למדריגתו הקודמת, ה"ז ע"י הקדמת ביטול ממדריגתו הקודמת. ובלשון אדה"ז[39] "שבע יפול צדיק . . ובין

---

32) שנוטל מזה ונותן לזה, ק"נ (לקו"ת שלח מו, א).

33) ראה פרש"י עה"ת בתחלתו.

34) ראה רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"א וה"ו.

35) שם ה"ו, וספ"ח.

36) ברכות בסופה. ובליקוטי הש"ס להאריז"ל (שם) דאפילו מרע"ה בכל יום ויום עולה ומשיג יותר.

37) כן הובא בשל"ה בהקדמה (יז, א). תו"א מט, סע"א. צח, ב. ובכ"מ. ולהעיר מתרגום עה"פ (תהלים פד, ח).

38) תהלים שם.

39) תו"א צו, א. ד"ה זה היום (ואילך) תרס"ו. ועוד. מאמרי והאיש משתאה לה מהריש.

40) חנוך קטן בסופו.

מדריגה למדריגה טרם שיגיע למדריגה עליונה ממנה הוא בבחי' נפילה ממדריגה הראשונה"; ועד"ז ב"מי תתן של צדיקים"[41], שה"מיתה" — ביטול מציאותם הקודמת, היא ההקדמה וההכנה לעלייתם מעוה"ז לג"ע — עלי' שלא בערך[42].

ולכן בכל שנה ושנה ביום היאָרצייט, כאשר מתעורר הענין כמו שהי' בפעם הראשונה, יש עלי' נוספת יתרה[43] — עלי' שלא בערך עליות הקודמות.

ומזה שאחז"ל ש"צדיקים אין להם מנוחה" (גם) בעוה"ב (ג"ע[44]), דלכאורה ה"ז הלכתא לג"ע — מוכח שגם זה שיש עליות לצדיקים בג"ע, נוגע בעבודה עתה; והיינו, כי ע"י עליית הצדיק "מחיל אל חיל", הרי זה סיוע ונתינת כח לכל השייכים אליו, לומדים תורתו וכו', בעבודתם הם לעלות "מחיל אל חיל"[45];

ובפרט ביום היאָרצייט, שאז ההכי והעלי' ביתר שאת ויתר עז.

ח. עפ"ז מובן שמעלה יתרה ונפלאה בנוגע להסתלקות הקשורה בגלות (כאמו"ר — בעל ההילולא — שנסתלק בגלות), והביאור:

מבואר בס' החנוך[46] אשר צער גלות "שקול כמעט כצער מיתה, שנפרד האדם מאוהביו ומארץ מולדתו ושוכן כל ימיו עם זרים".

וענין נוסף בצער גלות שאין בצער מיתה, שצער גלות הוא צער "מיתה" שנמשך זמן רב. ולכן קיום התומ"צ בגלות למרות הצער הקשור בזה, ה"ז מעלה יתירה ונפלאה [ע"ד משאר"ל "אילמלי נגדוהו לחנני' מישאל ועזרי' וכו'" — אף שמסרו עצמם למיתה בכבשן האש[47]].

ומזה מובן גם בנוגע להעלי' של־אחרי זה, דכיון ש"לפום צערא אגרא"[48], הרי העלי' שלאחרי "צערא" וירידה כזו, היא דרגת עלי' גדולה בהעלי' ד"מיתתן של צדיקים".

ועד"ז גם בנוגע לסיוע ונתינת כח (כנ"ל ס"ז) לכל השייכים אליו וע"ד מרז"ל[49] דבתר רישא גופא אזיל אף שהם נמצאים במקומות שונים [ובפרט ע"י לימוד תורתו, שאז הרי זה "יחוד נפלא שאין יחוד כמוהו ולא כערכו נמצא כלל בגשמיות"[50]].

ועד"ז בכללות העבודה: ע"י עבודת העלי' "מחיל אל חיל" בזמן הגלות — דנשמה בגוף ודגלות זה בתוך גלות שע"י חטא עה"ד (שדנו בגירושין[51]) ולאח"ז — בתוך גלות ד"גלינו

---

41) ד"כל מאן דנחית מדרגא קדמאה דהוה בי' קרי בי' מיתה" (זח"ג קלה, ב).

42) ראה תניא פל"ז (מח, א־ב).

43) שזהו הטעם לאמירת קדיש (ביום זה) — מפני עליית הנשמה (אריז"ל הובא בלחם הפנים ובשיורי ברכה לשו"ע יו"ד סו"ס שע"ו).

44) ראה תו"א צח, ב וד"ה זה היום שם (ובכ"מ), שמפרש "עוה"ב" במרז"ל זה על ג"ע. וראה לקמן ע' 182.

45) ראה אגה"ק סי' זך וביאורו.

46) מצוה תי.

47) כתובות לג, רע"ב.

48) דניאל ג, יב ואילך. סנה' צב, ב.

49) אבות פ"ה מכ"ג (מכ"א לגירסת אדה"ז בסידורו).

50) עירובין מא, א.

51) תניא פ"ה.

52) ב"ר פ"ט, ט. פתיחתא דאיכ"ר ד

מארצנו״ [53] ובגלות זה עצמו בגלות משכונה [54] לשכונה ובגלות זה עצמו — בפרט בעבודת ימות החול [55]

עה״פ והמה כאדם. וראה רשימות הצ״צ לאיכה עה״פ הנ״ל (ע׳ יד).

53) ראה אגה״ק סכ״ה (קמ, רע״א).

54) מכות יב, ב.

55) ראה לקו״ת בלק עב, א. עב, ג.

ה״ז הכנה להעבודה והדרגא דלמע־לה מעליות [56] — עבודת יום השבת (ומנוחה), שנה השביעית שבת להוי׳, אלף השביעי ״יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים״.

(משיחת כ׳ מנ״א תשל״ב)

---

56) סוף תמיד.